

„Tudom, hogy elhívott ember vagyok”

Gonda László Németh Géza-könyve

Kezdjük a könyv szerzőjének végső összegzésével: „Németh Géza története egyrészt egy tipikus 20. századi közép-európai életsorsról szól, ugyanakkor pedig egy nagyon is különleges lelkeszi életpálya az övé. Tipikus közép-európai életsors, hiszen a személyes élettörténetet számos ponton befolyásolta a régió történelme.” A megállapítással egyetérthetünk, de ki is kell azt egészítsük. Bár kétségtelen, hogy Németh Géza élettörténete tipikusnak tekinthető, amennyiben azt a régió történelme meghatározta, de az is tényként rögzíthető, hogy azokra a kihívásokra, próbatételekre, amelyekkel Közép-Európában mindenkinek szembe kellett néznie, csak a kiválasztott kevesek adtak olyan válaszokat, mint amelyeket ő adott. S emiatt nemcsak a lelkeszi pályafutása volt különleges, de egész életét sem tekinthetjük tipikusnak.

Ismeretes, hogy a kommunista párt 1945-től, a tényleges egypárti diktatúra bevezetését megelőzve, szinte a rendszer fennállásának utolsó pillanatáig elnyomta az egyházakat, s minden eszközt megragadott annak érdekében, hogy őket s magát a vallást is felszámolja, mely üldöztetést az egyházak súlyosan megszenvedtek. S bár az 1945-ös kommunista pártvezetés közel sem esett oly vehemensen az egyházaknak, mint az 1919-es Tanácsköztársaságé, azért az első pillanattól érzékelhető volt az egyházüldözés egymásra épülő lépéseinek sorozata: elsősorban az egyházak társadalmi életből történő kiszorítása – a papsággal szembeni sorozatos fellépések, a papi tevékenység kriminalizálása, akár a szovjet hatóságok igénybevételevel, az egyházi sajtó, nyomdák, kiadók államosítása –, majd a papság és a püspökség szembeállítás. A könyv különlegessége, hogy Németh Géza lelkesz személyes sorsán keresztül az egyházon belüli, a papság és az egyházi vezetés közötti harcba is bepillantást nyerhetünk, ahol maga az egyház, az egyházi vezetők üldözték, lehetetlenítették el azokat a papjaikat, lelkeszeiket, akik nem fogadták el az egyházak és az ateista kommunista párt „békés együttélésének” kényszerét, s akik emiatt az egyházon belül

PETRIK BÉLA (1965) jogász, irodalomtörténész. Legutóbbi kötetei: *Borbándi Gyula – Egy sors a küldetés és szolgálat jegyében* (MMA Kiadó, 2020); *Görömbei András és Nagy Gáspár levelezése* (szerk., Nap Kiadó, 2024); *„Szabadítót mondani”. Esszék és tanulmányok* (Hitel Kiadó, 2024).

hátrányos megkülönböztetést szenvedtek el, vagy akiket végső soron kiközösítettek egyházukból.

Érdemes arra is felhívni a figyelmet, amely e kötet egyik legfontosabb üzenete, hogy bár már évtizedek teltek el a rendszerváltás óta, nincs még itt a megbékélés ideje. Ehhez ugyanis előbb látnunk kellene, „mire irányul az isteni irgalom, konkrétan milyen bűnök, vétkek és sorsterhek alól oldoz az evangélium, tudnunk kell, ki bocsát meg kinek és mit” (Bogárdi Szabó István), vagy ahogy Gonda László is megfogalmazza, a Magyar Református Egyház (MRE) „nem tett különbséget az elkövetők és az áldozatok, a rendszer haszonélvezői és a hátratélt, sőt üldöztetést szenvedők között. Ez az elmaradt szembenézés máig meghatározza az MRE életét”.

Németh Géza élete és lelkeszi szolgálata is tükrözi a magyarországi diktatúra azon törekvését, amely az egyházak és a magyar társadalom szétválasztására összpontosított, mellyel a magyar társadalom évszázados hagyományait kívánta megtörni, a vallásosságból eredő értékrendjétől elszakítani, megszakítva ezzel azt a lelki és morális kontinuitást, amely gátját képezte volna a totális hatalmi berendezkedésének. S amelyhez mindenekelőtt azon egyházi vezetők leváltására volt szükség, akik e törekvésekkel szemben álltak, legelső sorban Mindszenty József bíboros letartóztatására, bebörtönöztetésére, Ravasz László református püspök lemondatására és kényszernyugdíjaztatására, majd Ordass Lajos evangélikus püspök őrizetbevételére és elítélésére.

A kötet kapcsán arra is rá kell mutassunk, hogy az 1956-ot követő kádári konszolidáció – ide értve természetesen a pártállam által felállított Állami Egyházügyi Hivatal működését is – közel sem viseltetett olyan elnézően az egyházakkal, a papokkal-lelkészekkel szemben, mint ahogyan azt egyesek interpretálják. Az 1957-et követő bő másfél évtized alatt, 1972-ig (!) ugyanis folytatódott a korábbi időszakra jellemző koncepciós perek és eljárások, amelyek képtelenül szigorú ítéletekkel záródtak, hogy Németh Géza palástvesztése és lelkeszi szolgálatból történő végleges és teljes kizárása mellett csak néhány példát említsünk: Lénárd Ödön 19 év 3 hónapos, Tabódy István két perben összesen 19 éves, Szigeti Imre 18 éves börtönbüntetést kapott, amelyet az utolsó napig le is töltött.¹ Miközben a politikai-társadalmi élet bizonyos köreiből a hatvanas évek első felében valamelyest enyhült a helyzet – már amennyiben a politikai okokból bebörtönöztek nemzetközi nyomásra történő szabadlábra helyezését, föld alá kényszerített írók, gondolkodók műveinek szűrt nyilvánosságát annak tekinthetjük –, addig az egyházakkal szembeni magatartás – a nyilvánosság korlátozottsága miatt – sokkal keményebb maradt, maga az egyházi hatóságok, a belügy, az ügyészségek és bíróságok fellépései sokkal kevésbé puhultak fel.

1 Lásd erről Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956–1990.* Bp., 2008, 1956-os Intézet-Corvina, 299.

Az 1956-os forradalmat megtorló intézkedések során 1957 márciusától folyamatosan tartóztattak le, helyeztek rendőri felügyelet alá egyházi személyeket² is, részben a már korábban is börtönben levők ismételt megbüntetése, részben pedig a forradalom alatt tanúsított magatartás retorziójaként. A hatvanas évek elején, a hamisan kádári konszolidációként feltüntetett időszakban pedig a kádári diktatúra ott folytatta az egyházak üldözését, ahol azt a háború után és a forradalmat követően megkezdte: 1961-ben a párt által megfogalmazott cél szerint a belügy és az ÁEH csapást mért az „egyházi reakció szervezkedő elemeire”, amely csapás letartóztatási, majd ezt követően egyházi és világi személyek ellen indított perhullámban öltött testet a belügyminisztérium és az állami egyházügyi hivatal összehangolt intézkedéssorozataként.

A Magyar Református Egyház sem volt mindezek alól kivétel, történetének egyik nagy válságát élte meg a huszadik század második felében. S e válságtörténetben Németh Géza lelkész élete és szolgálata, meghurcolása jól mutatja az egyház szabadságvesztését, és hogy hogyan alakult, ha szabad ilyen szót használnunk, hogyan deformálódott az egyház belső élete a diktatúra nyomása alatt.

Németh Géza a Budapesti Református Teológiai Akadémia elvégzését követően az akkor már nyugdíjba kényszerített Ravasz László püspök körül fiatal lelkészekből szerveződött informális csoport tagja lett, amely kör 1955-ben megfogalmazta a *Hitvalló Nyilatkozatot*. Ebben a nyilatkozatban – amely az 1956-os forradalom alatt kibontakozó református egyházi megújulási mozgalom szellemi-teológiai alapjává vált – emelték fel szavukat az egyházkormányzat teológiai állásfoglalásaival és antidemokratikus hatalomgyakorlatával szemben. Németh 1956-ban segédlelkészként a székesfehérvári forradalmi ifjúsági bizottság tagja lett, aktív fellépésével a forradalom hívévé szegődött, a november 4-ei megszállás után pedig kész volt fegyveres ellenállásban is részt venni. A forradalom alatt és annak leverését követően tanúsított magatartása miatt 1957-ben közigazgatási őrizetbe helyezték, internálták, ahonnan egy év múlva szabadult. Az egyházvezetés szabadulását követően évekig érezte vele „rovott” múltját, hátráltatta lelkészi előrejutását, s 1962-ig kizárólag segédlelkészként teljesíthetett szolgálatot Monoron és Ócsán.

Az egzisztenciális kiszolgáltatottság arra ösztönözte az akkor már családosa fiatal segédlelkészt, hogy más területeken is megkíséreljen érvényesülni. Segédlelkészként a kor szocialista falujának életét, problémáit maga is átélte, és amúgy is íróemberként figyelme méginkább a szociális problémák felé fordult.

2 18 főt szállítottak vissza börtönébe, 40 főt „ellenforradalmi” események miatt vettek őrizetbe, 26 főt internálták, 78 főt preventív őrizetbe vettek, 31 főt egyéb tevékenységük miatt tartóztattak le, 34 főt pedig rendőri felügyelet alá helyeztek. – Lásd erről Soós Viktor Attila: *Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium kapcsolatrendszere 1956 után, a hatvanas évek végéig*, 233 = *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban*. Szerk.: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest, 2010, Szent István Társulat és a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója.

Szociográfiákban dolgozta fel élettapasztalatait, követve elődei példáját, így például Kiss Géza és Fülep Lajos református lelkészeket és a harmincas évek falukutató mozgalmanak tagjait. Ahogy a korábbi falukutatás is határozott politikai állásfoglalást jelentett, és azt ellenzéki, társadalmi változásokat követelő szellemiség jellemezte, úgy mindez Németh Géza írásaira is igaz volt. A *Magyar Nemzet*nél szerette volna azokat megjelentetni, de egy véletlen találkozás folytán végül a *Népszabadság* fogadta be írásait – s majd később a *Magyar Nemzet*ben és a *Pest Megyei Hírlap*ban is publikált –, a hetvenes évek elejéig a lap rendszeres szerzője lett szociográfiai tárcáival, novelláival és verseivel. Itt jelenhettek meg a balástyai tanyavilágról vagy a szeged melletti Tápérol szóló beszámolói is. Kicsit előre ugorva életében, egyházi perei után központi döntésre a *Népszabadság*ban sem publikálhatott többet, bár 1974-ig még jelentek meg ott versei. Palástvesztését követően, 1972-től a rendszerváltásig a református sajtóban sem jelenhettek meg írásai, ezért szamizdat kiadványként adta ki azokat. 1969-ben *Számadás* címmel jelent meg Németországban az alapvetően hitbuzgalmi, missziós célú és a keresztyén hit alapkérdéseit tárgyaló kötete, majd 1978-ban a *Szivoárvány*, 1980-ban a Hollandiában nyomtatott *Iránytű*, amely új írások mellett a korábbi kötetben megjelenteket tárgyalta újra, s az 1983-ban napvilágot látott *A vakok látnak, a süketek hallanak* című kötete. Legnagyobb hatású írása, *A magyar karika* 1982-ben jelent meg, amelyben a magyar református egyház helyzetének analízisét végezte el (Diagnózis), s ennek alapján a megújulása érdekében javaslatokat (Terápia) fogalmazott meg. Könyvei hiánypótló szerepet tölthettek be a református egyház életében, hiszen az egyházi kiadványok kerültek a keresztyén hit és a kor ideológiai és filozófiai rendszerekkel, így a marxizmussal folytatott vitáját. Németh Géza evangelizációs hatású írásai, bár név nélkül és szamizdatban jelentek meg, nagy hatást váltottak ki, elsősorban a fiatalok körében. A szamizdatban megjelent írásokat később, szerzőjük megnevezésével, a rendszerváltást követően újra kiadták, a *Hidak és torlaszok* (2000) és a *Miért fontos ... az egyházi jövőkép* (2013) című válogatott kötetekben.

Ahogy azt korábban említettük, verseket is publikált irodalmi lapokban, az *Alföldben*, a *Vigiliában*, a *Kortársban*, amelyek a *Názareti Rózsa Sándor* című kötetben jelentek meg. Költészete nem sorolható be a vallásos költészet, a lelkészi szolgálat világába, témái között a világi tárgyúak, a szociografikus, a filozófia és társadalmi kérdéseket taglalóak éppúgy megtalálhatók, mint a keresztyénység legfontosabb kérdéseit firtatók. Németh Géza publikációi, írói, szellemi-filozófiai munkássága sajátos képet mutat: egyfelől – ameddig módja volt rá – jelen volt a hivatalos egyházi és világi sajtóorgánumban, másfelől – ha a szükség úgy hozta, olykor párhuzamosan is – a szamizdat világában is megjelentek. Ezt is, ahogy egész életét az jellemezte, hogy ameddig lehetett kihasználta a hivatalos nyilvánosság fórumait, ha tetszik, élt és használta ezeket a lehetőségeket, de ha onnan kiszorult, ő maga vagy gondolatai-eszméi, akkor bátran és habozás nélkül nyúlt a hivatalosságon túli, ha tetszik, földalatti irodalom világához és eszközeihez.

Németh Géza közvetlen politikai szerepet nem vállalt, lelkipásztorként határozta meg önmagát és hivatását, a keresztyén hitre hívást tekintette küldetésének. Ugyanakkor szolgálatában fontos szerepet játszott a nemzeti identitás kérdése, elsődlegesen a határon túli magyarság képviselője, amely a Kádár-rendszer egyik tiltott eszméje volt. Nézetrendszere és annak központi kérdései elsősorban a népi-nemzeti ellenzékhez álltak közel, a rendszerváltás előtti nyári táboroztatásai során a szemesi táborba rendszeresen megfordultak előadóként a népi-nemzeti ellenzék legfontosabb személyei, Csoóri Sándor, Fekete Gyula, Csurka István, s ezért nem véletlen, hogy egyházi elítélése ellen felemelte szavát Illyés Gyula vagy Sánta Ferenc is. Ez a kör segítette később őt a hivatalos hatalom józanabb szereplőjéhez, Pozsgay Imréhez, Szűrös Mátyáshoz, Szokai Imréhez, Tabajdi Csabához, akik az erdélyi menekültek támogatásában nyújtottak neki segítséget. De nem csak az erdélyi magyarság kérdése kapcsolta őt a népi-nemzeti ellenzékhez, hiszen már az érdi szolgálata alatt, a szombat esti fiatalok részvételével tartott összejöveteleken, a keresztyén hit kérdései mellett a legfontosabb társadalmi problémák felvetése is napirendre kerültek, így a magyar népesség demográfiai válsága és a terhességmegszakítás problémája, amely kérdésnek a nyilvánosság előtt éppen az MDF alapító Fekete Gyula volt az egyik fő zászlóvivője.

Az úgynevezett demokratikus ellenzékhez is fűzték őt kapcsolatok, elsősorban Iványi Tibor és fia, Iványi Gábor metodista lelkészeken keresztül, akikkel szolidaritást vállalt meghurcoltatásuk idején, de Szemesen megfordult az inkább a demokratikus ellenzékkel szimpatizáló Mészöly Miklós is, a magyarországi mélyszegénység kérdése természetes módon hozta őt össze Solt Otíliaival, és felszólalt a Dialógus Csoport összejövetelén, előadott az Iványi Gábor által szervezett illegális teológiai kurzuson is.

1963-ban – amikor az 1956-os forradalom után bebörtönöztek, például Bibó István is szabadultak – lelkésszé választották Érden, amely meghatározóvá vált élete további alakulása szempontjából. Itt teljesedett ki az a lelkészi szolgálata, hivatása gyakorlásának az a komplexitása, amely kiemelte őt kora lelkészi szolgálói közül, s amely oly sok gondot okozott az egyházvezetés számára. Az érdi szolgálata idején erősödött meg az erdélyi és a felvidéki magyarsággal szőtt kapcsolatai. Felesége családja révén – Kriza János családja – Marosvásárhely vált erdélyi látogatásainak központjává, ahol számos lekésszel alakított ki szoros kapcsolatokat, Juhász Istvánnal, Juhász Tamás teológiai professzorral, Tőkés István professzorral és rajta keresztül Tőkés László temesvári lelkésszel. Ő is, ahogy akkor számos anyaországbéli, gyógyszerész, élelmiszerész, de Bibliát és vallásos irodalmat is csempészett a rászorulóknak, emiatt 1965-ben egy időre ki is tiltották őt Romániából. Az erdélyi magyarsággal történő kapcsolatfelvétele és segítése azért is volt különösen fontos, hiszen az erdélyi magyar református közösség kettős diszkriminációt is elszenvedett: magyar kisebbségként a román asszimilációs törekvések középpontjában álltak, másrészt mint keresztyénnek a kommunista ideológiai diktatúra támadását is el kellett szenvedniük. Meghatározó

volt tehát a magyarországi lelkészi támogatás, amely mind magyarságukban, mind keresztyén hitükben támogatta őket. Ebben az időszakban épültek ki kapcsolatai Lengyelországgal, Nyugat-Németországgal, és ekkorra datálhatók a holland kapcsolatainak megszületése is, akik biztosították neki a Hollandiában nyomtatott Bibliákat, vallásos irodalmat, amelyeket aztán Magyarországon, de még inkább Erdélyben és a Felvidéken „terítették”. Műveinek külföldi megjelentetését – említettük holland és németországi kiadásokat is – nyilván ezek az egyházi körök tették lehetővé.

Érdi szolgálatának legfontosabb mozzanata mégis a templomépítés, amely végső soron palástvesztéséhez vezetett. Az érdi gyülekezet, ambiciózus lelkészének vezetésével elhatározta, hogy templomot épít, s a hívek és hollandiai adományokból a munkát meg is kezdték. Engedélyt ugyanakkor nem kaptak hozzá, s hiába álltak már a falak, csak nem akarták engedélyezni azt. Egyházi és világi hatóságoknál lelkészhez méltatlan magatartás és alkalmatlanság vádjával feljelentették, szolgálatából felfüggesztették, végül feddével zárták ezt az eljárást. Eközben a templomépítés engedélyezése nem haladt, emiatt Németh Géza váratlan lépésre szánta rá magát. 1971-ben a szovjet blokk által támogatott Béke Világtanács Budapesten ülésezett, ahol Martin Luther King korábbi munkatársa, Ralph David Abernathy baptista lelkész is részt vett nyilvános rendezvényeken. Egy ilyen, gépgyárban tartott nagygyűlésen Németh Géza váratlanul felszólalt, s bejelentette, hogy az épülő érdi templomot Martin Luther Kingről nevezik el, s egyúttal meghívta a baptista lelkészt, hogy áldja meg annak falait, amely meghívást Abernathy el is fogadott, áldást kért az épülő templomra, és ige hirdetéssel szolgált az épülő érdi építményben. Németh ezzel a nemzetközi figyelmet is kapó akcióval a templomépítést kívánta olyan helyzetbe hozni, amely már visszafordíthatatlan helyzetet teremt, az építkezés befejezése kikényszeríthető, hiszen ezzel a magyarországi vallásszabadság is demonstrálható.

Németh terve alapvetően jónak tűnhetett, mégsem vált be, mert a pártvezetés azt a váratlan döntést hozta, hogy a lelkész akcióját megtorolja, a nemzetközi közvéleményt pedig egy másik Martin Luther King templommal elégíti ki. Az ÁEH belső feljegyzésében alapozták meg a Németh ellen indítandó eljárást, lelkészi szolgálatát egyházi és társadalmi szempontból is károsnak minősítették. Bűnéül rótták fel, hogy bírálta az egyházi vezetőket, ellenőrizetlen külföldi kapcsolatokat tartott fenn, gátlástalanul mérgezi az állam és az egyház kapcsolatát. Az egyházi vezetés is úgy ítélte meg, hogy mindezek miatt végleges és gyökeres megoldást kell találni Németh Géza helyzetére, maga a pártvezetés is szabad kezet adott ebben az egyházi vezetésnek. Az egyházkormányzat ezt követően nem sokat tétlenkedett, a lelkészt egyházi bírósági eljárás alá vonták, vizsgálatot indítottak ellene, házkutatást tartottak nála. A koncepciók perben, a tárgylásokon szolidaritást vállalt vele Váci Mihályné, a költő özvegye, Sánta Ferenc író vagy Ádám Jenő és Gárdonyi Zoltán zeneszerzők, Varga Domokos író. Bár az eljárás során a vádak megcáfolták, a koncepciók perben elítélték, megfosztották egyházi hivatalviselési jogától, ahogy korábban nevezték,

„palástvesztésre” ítélték. A palástvesztés felülvizsgálatát számos ismert értelmiségi sürgette, az előbb említettekén túl Borsos Miklós, Déry Tibor, Nemes Nagy Ágnes, Illyés Gyula, Simon István, sőt Rényi Péter, a *Népszabadság* főszerkesztő-helyettese és Dobozy Imre az Írószövetség főtítkára is levélben fordult az MRE Zsinata lelkészi elnökéhez a döntés felülvizsgálata érdekében. A palástvesztés visszavonását ezek a fellépések sem tudták azonban elérni, annyi eredményük mégis volt, hogy bár az erdi lelkészi lakásából ki kellett költöznie a Németh-családnak, de az egyház lakáskijelölési joga alapján egy Thököly úti bérlakásba költözhetnek, amely így Németh Géza egyházon kívüli szolgálatának későbbi színtere lett.

A hivatalos lelkészi szolgálatának megszűnését követően a család megélhetésének biztosítása érdekében új foglalkozás – nem hivatás, hiszen az egyházon kívüli lelkészi szolgálatát egy percre sem adta fel – után kellett néznie. Műkereskedő lett, s a rendszerváltásig ezzel foglalkozott, ez biztosította az egzisztenciális hátteret, mint később kiderült, nem is akárhogyan. A palástvesztés ellenére egy pillanatra sem hagyott fel lelkészi szolgálatával. Bár egyházi jogi értelemben nem volt többé református lelképásztor, nem volt egyházi felhatalmazása a szentségek, a keresztség és az úrvacsora kiszolgáltatására, Németh Géza továbbra is lelkészként tekintett önmagára, lelkészi identitását egy pillanatra sem adta fel, hiszen az a belső isteni elhívás tudatához kötődött. Önmagát egy koncepció eljárás áldozatának tartotta, ezért nem érezte magára nézve kötelező érvényűnek a hivatalos egyházi határozatot, s úgy tekintett arra, hogy az MRE legitim módon nem is vonhatta meg tőle ezt a belső isteni elhívást.

Lakásán ekkortól ifjúsági evangelizációs eseteket tartott, amelyeket később a „Megbékélés Közösségének” nevezett, ahol énekléssel, népdalokkal, később híressé vált előadók fellépésével kezdődtek a hétfő esték. Bár az egyháztól akkor teljesen szokatlan volt, hogy a közösségek összejövelein autentikus népdalok is megszólaljanak, de Németh Géza számára, aki a népi kultúra és ezen belül is a határon túli magyarság népi hagyományainak megőrzése iránt erős elkötelezettséggel viseltetett, mindez természetes volt. Ezzel egyébiránt kapcsolódott a hatvanas-hetvenes években kibontakozott táncházmozgalomhoz is, amely a rendszer kulturális ellenzékének egyik bázisát is jelentette. A határon túli magyarságnak nemcsak a kultúrája, de az őket érintő sorskérdések is felvetődtek ezeken az estéjeken, Domokos Pál Péter – aki az első Bethlen Gábor-díjat is kapta – az akkor még ismeretlen moldvai csángó magyarok helyzetét ismertette a jelenlevőkkel. De ugyanígy felmerült a trianoni béke következményeinek akkor még tilalmas témája is. Természetesen az estek középpontjában az evangelizáció állt, a bibliamagyarázat, a prédikáció és az ezekhez kapcsolódó előadások. Bár ezek az összejöveletek, mind a témájukat, mind a célját illetően, illegálisnak minősültek a hatalom szempontjából, érdemes arra felhívni a figyelmet, hogy Németh Géza azokat mégis nyilvánosan hirdette, akár falragaszok útján is – amelyről belügyi jelentések is beszámoltak –, hiszen Németh nézetei szerint a szabad vallásgyakorlás törvényben biztosított jog volt a szocialista

Magyarországon, amellyel ugyan természetesen élni nem lehetett, de amely lehetőséget ő, nem elfogadva a hallgatólagos társadalmi megállapodást, a vég-sőkig ki kívánt használni.

Az estek és a hetvenes évek közepétől – saját maga által finanszírozott – hétvégente megrendezett „szilasligeti konferenciák” unikálissá váltak azzal, hogy az evangelizációs tevékenységet ötvözték a kulturális és szociális elemekkel, a keresztyén életre való nevelés gyakorlati oldalával. Németh Géza ifjúsági munkájának harmadik színtere a nyári táborok voltak, előbb Garán, majd a Balaton mellett, Zánkán, Balatonszemesen. A táborokban a konferenciákhoz hasonlóan bibliai témájú előadások hangzottak el, melyeket szabad légkörű beszélgetések követtek egy-egy téma köré csoportosított előadásokkal, a belügy által ellenzékinek minősített előadókkal, a népi ellenzék több tagjának részvételével, Csoóri Sándorral, Csurka Istvánnal, Csengey Dénessel, Fekete Gyulával.

Németh Géza lelkészi tevékenységének másik fontos – nemkülönben rendhagyó, a hivatalosan megtúrt szolgálatokon túli – területe az úgynevezett „kallódó”, kábítószerfüggő fiatalok között végzett missziós tevékenysége. Erre a Budahegyvidéki Református Egyházközség által hetente egy alkalommal rendelkezésére bocsátott Csaba utcai pincehelyisége adott teret. Németh Géza kísérletet tett ezen fiatalok életének nyomon követésére, segíteni, visszavezetni őket a „normális” életbe. Ez a missziója sem volt kockázatmentes, hiszen a kábítószerzés problémája, a függőségek kezelése, maga a jelenség léte is szemben állt a szocializmus hivatalos ideológiájával, a nyugati világ fölötti magasabb rendűség mítoszával, így azok, akik ezzel a kérdéssel foglalkoztak, a drogfüggő fiataloknak próbáltak segíteni, önmagukat is hivatalos retorzióknak teheték ki.

A Csaba utcai összejövetelek jellege 1987-től fokozatosan átalakult, hiszen ettől az időtől kezdve egyre több erdélyi menekült élt Magyarországon, s az ő megsegítésük is egyre fontosabbá vált. A nyolcvanas évek végétől egyre több erdélyi menekült érkezett Magyarországra, akik hivatalos segítségre nem számíthattak, hiszen nemzetközi egyezmények alapján Magyarországnak vissza kellett volna toloncolniuk őket Ceaușescu diktatúrájába. Németh Gézát erdélyi kapcsolatai révén egyre többen keresték meg lelki támaszért és gyakorlati segítségért, így ő és a Csaba utcai összejövetelei egyre inkább az erdélyi menekültek megsegítésének központjává vált, s így a Csaba utcában szerveződő közösség az 1990-ben megszerveződő Erdélyi Gyülekezet magjának tekinthető. Németh Géza ehhez a tevékenységéhez segítséget keresett, hiszen a menekültek támogatása már meghaladta lelkészi-emberi lehetőségeit. A népi-nemzeti ellenzék szimpátiával kezelő pártvezetőkhez talált kapcsolatot, Pozsgayhoz és Szűrös Mátyáshoz, majd az ő kollégáikhoz, Szokai Imréhez és Tabajdi Csabához jutott el, akik támogatták a menekülteket segítő tevékenységét, így fokozatosan az erdélyi menekültek megsegítésének központi alakjává vált. A református egyház is érzekelte, hogy teret kell biztosítson ennek a missziónak, s Tóth Károly püspök Pánczél Tivadar lelkészt bízta meg ezzel a feladattal, akinek jó

barátja volt Németh Géza, akit be is vont ebbe az egyházi munkájába, a püspök hallgatólagos jóváhagyásával. Németh a nyolcvanas évek végére – ha hivatalosan nem is, de együttműködhetett, még ha csak közvetetten is a hivatalos egyházi személyekkel és szervezetekkel. Ez az együttműködés végül is elhozta számára, hogy 1988 decemberében a Zsinat mentesítette őt az 1971-es ítéletének hátrányos következményei alól, s ettől kezdve ismét az MRE lelkipásztora lett, visszakapta palástját, véget ért közel két évtizedes egyházi számkivetettsége.

A pártállami és egyházi hatalommal való folyamatos ütközése és ennek ellenére látszólag folyamatos és szabad cselekvése felvetheti annak a kérdését, hogy ennek az ellentmondásnak mi lehet a kulcsa. Az életrajz ismeretében azt látnunk kell, hogy ez az aktivitása, szolgálata számtalan retorzióval járt együtt, amely őt és családját érte. Az, hogy egyes ügyeket mégis sikerre tudott vinni, nem azt jelentette, hogy nem akadályozták, nem próbálták meg a világi és egyházi hatóságok azokat ellehetetleníteni, hanem sokkal inkább árulkodnak kitartásáról, makacs következetességéről. Némethet „leállítani” már csak sokkal drasztikusabb eszközökkel lehetett volna, lényegében a személyes szabadságától történő megfosztásával, amelyet a Kádár-rendszer a hetvenes évek második felétől a Nyugat felé mutatott „a legvidám barakk” képének sérelme nélkül már nem tehetett volna meg, s ezt valószínűleg esetében már nem akarta megkockáztatni.

Ahogy a könyv, úgy a jelen írás szerzője sem kerülheti meg a Németh Gézával szemben megfogalmazott azon vádakat sem, amelyek szerint Németh szabad mozgását és nyílt, rendszerrel szembeni fellépését az biztosíthatta, hogy együttműködött a titkosrendőrséggel. Gonda László, a kötet szerzője határozottan szögezte le, hogy kutatómunkája során egyetlen olyan dokumentum sem került „látóterébe”, amely ezt a feltételezést alátámasztaná vagy megalapozná. Ezzel szemben viszont az biztosan állítható, hogy Németh Géza „F-dossziés” személy volt, azaz olyan személyként tartották nyilván, akit megfigyelés alatt tartottak, s a megfigyelésekről szóló belügyi jelentésekből a szerző számos ponton merített az életrajz írásakor.

A rendszerváltás idején Németh Géza újult erővel vetette bele magát egyháza belső életébe, másokkal együtt élére állt az egyház megújulását szorgalmazó mozgalomnak, amely az egyház vezetőségének teljes lemondását szorgalmazta, új, az állam által nem befolyásolt választásokat követelt annak érdekében, hogy hiteles, a tagság bizalmát valóban élvező vezetők szolgálják tovább az egyház életét. 1990-re ugyanakkor lelkeszi tevékenységének középpontjába az erdélyi menekültek között végzett misszió ügye került, az évek során felépült közösségét ekkor Erdélyi Gyülekezet néven önálló egyházként be is jegyeztette, amely halála után a Romániai Református Egyház Királyhágómelléki Egyházkerülete lett. Az anyaegyház és a határon túli egyház egyházbizományi házassága révén ez a gyülekezet a trianoni államhatárok feletti egységet hozott létre a református közösségben belül.

A kilencvenes évek elején váratlanul elvesztette feleségét, küzdelmes életének társát és segítőjét. Depressziójának azonban nemcsak ez volt a kiváltó oka,

hanem hogy a rendszerváltást követően sem valósult meg teljes körű rehabilitációja, megbecsültségének hiánya aránytalanul állt szemben a Kádár-rendszerben végzett szolgálatával és üldöztetésével, s ahelyett, hogy méltó helyen folytathatta volna szolgálatát, ismét az egyházi élet perifériájára szorult. Az első infarktusa nem volt végzetes, de amikor a szanatóriumi kezelést követően ismét szolgálatba kívánt állni, a második roham végzett vele, 1995 februárjában elhunyt.

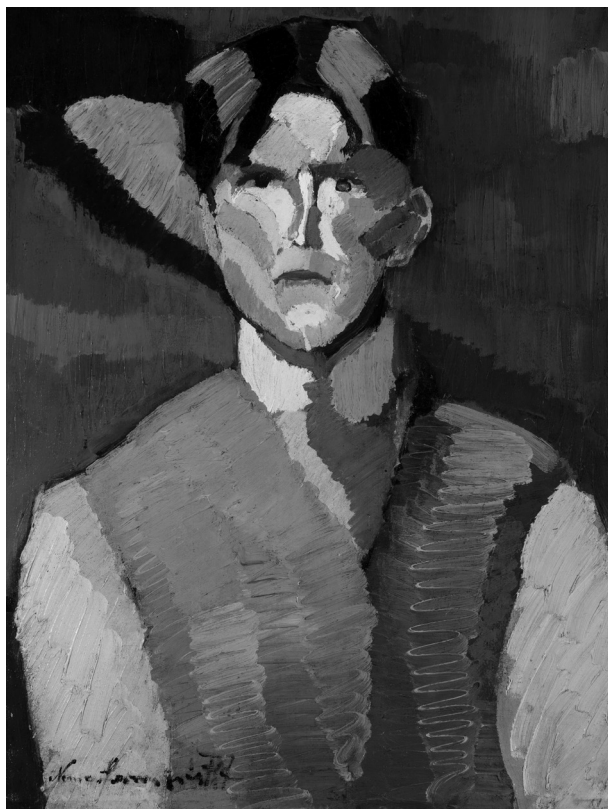
A könyv szerzője Gonda László – egyetemi docens, egyháztörténész, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rektorhelyettese – szerint Németh Géza egyes gondolatai és megállapításai ma aktuálisabbak, mint valaha. Hiszen Németh Géza mindig is a Református Egyház egyik kiemelt feladatának tekintette a kisebbségi sorban élő magyarokkal való törődést, a sorskérdéseiket érintő ügyekben a szeretet nyelvén megszólaló határozott kiállást, az egyház megújulásának és megtisztulásának a szószólója volt.

A könyv nem szokványos monográfia. Bár időrendben mutatja be Németh Géza lelkészi pályafutását, kizárásának történetét és aztán az egyházi szolgálaton kívüli szolgálatát és működését, a kötet második része e folyamból kiemeli palástvesztésének történetét, és külön tárgyalja teológiai munkásságát, hatását is. Nem foglalja magánéleteének eseményeivel, azokat csak ott és annyiban említi meg a szerző, amikor és amennyiben azok munkásságának vagy teológiai felfogásának, műveinek megértéséhez vagy szolgálatának alakulásához közvetlenül kapcsolódnak, szükségesek. A könyv a keresztyén lelkészről, eszméiről és az egyházból kizárt ember szolgálatáról szól, s csak amennyiben szükséges – mert azért időről időre szükséges –, teszi oda mögé az embert. Tegyük hozzá helyesen, hiszen egész lelkészi szolgálata, felfogása az egyházzal, templom- és közösségépítése, evangéliumi tanítása nem érthető meg a maga teljességében, ha nem ismeri meg az olvasó ehhez Németh Gézát, ezt a háromgyerekes, szociográfiákat és szerelmes verseket, novellákat is író, a művészetekben és kultúrában jártas, szókimondó, az ellenzéki séget is vállaló, a kockázatokig és az egzisztenciális ellehetetlenülésig igazsága mellett kitartó, a drogos és hátrányos helyzetű fiatalokat pasztoráló, erdélyi menekülteket támogató, a kisebbségi magyarságért aggódó és cselekvő, a fiatalokból közösséget építő, civil kurázssal bíráló, ha tetszik öntörvényű, elképzeléseiben végsőkig következetes és erős akaratú embert. Ez a különleges és sokrétű emberi sors bizonyosan nem volt tipikus még Közép-Európában sem.

Németh Géza lelkészi szolgálata és civil-polgári élete mindvégig a szocialista államhatalom és a hozzá igazodó egyház hivatalos és illegális, a lét és nemlét, a megtűrt és tiltás határán mozgott. Számkivetett volt egyházában és a társadalmi életben is, természetesen, ami a hivatalosságot illeti, hiszen emberi kapcsolatai lelkész és katolikus pap barátaival, írókkal és művészekkel, a fiatalokkal, a függőségben szenvedőkkel, az erdélyiekkel éltették őt, és új erőt adtak neki ehhez a küzdelmes szolgálathoz. De ne gondoljuk, hogy ez a kanyargós út a tiltás és a megtűrtég határán Németh Géza kacskaringós élete miatt vezethetett így. Lelkészi szolgálatát mindig is a hit igazsága vezérelte, civil-polgári életében

pedig a belső értékei, az igazság keresése, a szolidaritás, a magyarság értékei és kulturális-szellemi hagyományai iránti elkötelezettség vezérelte. Nagy Gáspár önmeghatározása bizonyosan igaz Németh Gézára is: „Mi az, amibe én fogódzom? Azt hiszem, nekem van egy olyan erkölcsi mércém, amely a vallásból, az Isten-hitből táplálkozik. Ez az, amiben én nem csalatkozom.” Irigyen, ugyanakkor örömmel nézzük, hogy minden kísértés és megpróbáltatás, a teljes egzisztencia vesztes árnyékában is ilyen következetességgel tudta életvezetésében érvényesíteni belső értékeit, követte a számára kijelölt utat, nem nézve, hogy az a tiltás határán innen vagy túl vezet. Ma ismét előttünk áll a feladat, az egyházi vezetés és a társadalom értelmisége előtt is, hogy Németh Géza teljes rehabilitációja megtörténhessen végre.

(Gonda László: *Németh Géza szolgálata. Misszió kereten kívül.* Bp., 2023, Méry Ratio Kiadó.)

Nemes-Lampérth József: *Önarckép*, 1911 (olaj, vászon, 75×60 cm,
Szépművészeti Múzeum—Magyar Nemzeti Galéria), © Szépművészeti Múzeum, Budapest